

TÍMÁR JÁNOS

A munkaerőpiac változásai 1997 és 2002 között

A tanulmány a munkaerő-kínálat és -kereslet középtávú prognózisa, amely átfogó képet ad a munkaerő-kínálat volumenének nemek, életkor és képzettség szerinti struktúrájáról, valamint a munkaerő-kereslet ágazatok és képzettség szerinti összetételéről. A szerző ezek alapján vázolja a foglalkozáspolitikai fő stratégiai feladatait.*

A munkaerő-kereslet változásai

A kilencvenes évek eleji rendszerváltás felborította a gazdasági kapcsolatokat; a magyar gazdaság hirtelen elvesztette korábbi külső piacainak jelentős részét. Az életszínvonal visszaesése és az import megfontolatlan liberalizálása következtében a hazai termelők számára a belső piac különösen gyorsan szűkült össze. Ez a mezőgazdasági és az ipari-építőipari termelés nagyarányú hanyatlását, a foglalkoztatottság rendkívül nagy visszaesését vonta maga után.

A kapitalizmus évszázados tapasztalatai szerint a gazdaság ciklikus hullámozásainak hatását a foglalkoztatottságra a termelékenység azonos irányú ingadozásai mérsékelik: recessziói idején a termelékenység növekedése lassul, esetenként csökken, konjunktúra alatt gyorsan emelkedik. Hasonló jelenségek következtek be az államszocialista korszak négy évtizede alatt. A rendszerváltás elmúlt éveiben azonban ezzel *ellentétes* irányú folyamat ment végbe. A mezőgazdasági és az ipari termelés hanyatlásának időszakában a *termelékenység növekedése* jelentősen *meggyorsult*. Ennek következtében 1989 és 1997 között 1,7 millióval csökkent a foglalkoztatottak száma,¹ túlnyomórészt a mezőgazdaságban és az iparban-építőiparban. Ez a gazdaság ágazati szerkezetét is radikálisan módosította.

A legutóbbi adatok szerint a gazdaság mély válsága a végéhez ért. A különböző prognózisok a következő években évi két-három százalékos, kedvező esetben ennél gyorsabb növekedést is lehetségesnek tartanak. A munkaerő-keresletet azonban nemcsak a gazda-

* Kopint–Datorg: A világgazdaság és a magyar gazdaság középtávú prognózisa. 1997–2002 című kiadvány alapján. A középtávú munkaerő-piaci prognózis kiindulópontja az 1995–2010 közötti időszak távlati prognózisa (*Munkaiügyi Minisztérium–Világbank* [1996]). A hosszú és középtávú prognózis adatai eltérnek egymástól, mivel a két prognózis céljai és módszerei eltérőek. A számszerű eltérések egyik fő oka az, hogy a távlati prognózis a vándorlási egyenleget is magában foglaló jelenlevő népességből indul ki, míg a középtávú prognózis – a folyó statisztikai adatokkal való egyeztetés fontossága miatt – a KSH kiadványokban szokászerűen szereplő, és az előbbinél mintegy kétszázezer fővel kisebb statisztikai népességen alapszik. (Lásd *Munkaiügyi Minisztérium–Világbank* [1996] I. köt. 12. o.) Tisztázatlan kérdés, hogy a kétféle népességi adat közül melyikre helyesebb a munkaerőpiaci elemzéseket alapozni.

¹ A statisztika valószínűleg eltulozva mutatja ki a változást egyfelől azért, mert a foglalkoztatottak közül sokan átkerültek a nem regisztrált gazdaságba, másfelől azért, mert az 1990. évi adat a felfele nagyító munkaerőmérélen, az 1997. évi a lefele torzító munkaerő-felmérésen alapszik.

sági növekedés, hanem a termelékenység gazdaságon kívüli tényezőktől is függő változósa határozza meg. A nemzetgazdasági termelékenység prognosztizálásának nincsenek elfogadott, megbízható módszerei; ehhez – különösen rövidebb távra – a gazdaságtörténeti (időbeli) vagy a nemzetközi (térbeli) összehasonlító elemzések sem adnak biztos alapot. Még kevésbé magyarázható és prognosztizálható a következő néhány év termelékenysége az előző periódus vagy más országok adatai alapján. A termelékenység 1989–1996 közötti gyors növekedését ugyanis főként a következő okok magyarázzák.

– A termelés nagyarányú csökkenését a mezőgazdasági és ipari termelés költségvetési támogatásának radikális csökkentése és a nagyüzemi szektor gyors privatizálása kísérte, ami az államszocialista rendszerből visszamaradt „kapun belüli munkanélküliek”, valamint a termelés hanyatlása miatt feleslegessé vált létszám drasztikus mértékű elbocsátását vonta maga után.

– A beáramló jelentős külföldi tőke a legkorszerűbb technika alapján működő új termelési ágakat telepített le, és a privatizált régi nagyvállalatokat is modernizálta; az elmaradott technikára épült termelés jelentős része megszűnt. A termelési struktúra változása és a technikai modernizáció a termelékenység gyors javulásához vezetett.

– A társadalmi-gazdasági változások következtében, a termelékenység növekedésével párhuzamosan, a reálkeresetek jelentősen csökkentek. Így a munkabérek kiegészítő és járulékos költségeinek emelkedése ellenére a fajlagos bérköltség csökkent, és kedvezőbbé vált Magyarországon, mint a többi poszt szocialista országban (lásd *Godfrey* [1994]).

Az átalakulás záró szakaszában az államszocialista rendszer felszámolásának ezek a hatásai nagyrészt megszűnnek. Ezért a következő években – a gazdaságtörténetileg jellemző trendektől ismét eltérően – a növekedés várható gyorsulása ellenére a termelékenység az eddiginél szerényebb ütemben fog emelkedni, és még ehhez is a korábbiaknál nagyobb mértékben lesz szükség technikai és szervezeti fejlesztésre, ösztönző bérezésre. A gazdaság élénkítése és a társadalmi-politikai viszonyok megszilárdítására irányuló politika erősödő nyomást gyakorol a reálkeresetek növelésére. Ezt a termelékenység javulása, valamint a járulékos bérköltségek arányának feltételezhető mérséklődése ellensúlyozhatja; a magyar bérköltség a nemzetközi versenyképesség szempontjából továbbra is kedvező maradhat.

Feltételezéseink szerint az előbbiek a következő hatással járnak a munkaerő-keresletre:

– a már konszolidálódó ipari és építőipari termelés növekedése meg fogja haladni a termelékenység emelkedését; a foglalkoztatottak száma – és átmenetileg az arányuk is – kissé emelkedni fog;

– a kialakult új birtokviszonyok, valamint a mezőgazdasági körzetek nagy munkaerő-feleslegei időlegesen a mezőgazdaságban regisztrált foglalkoztatottak számának konzerválását, esetleg kisebb emelkedését is maguk után vonhatják. Emellett szól az is, hogy a múlt rendszer egyik örökségeként a mezőgazdasági keresők aránya, gazdasági fejlettségünkhöz képest, nemzetközi összehasonlításban igen alacsony.

– Magyarországon a szolgáltatásokban foglalkoztatottak mai aránya jóval meghaladja a gazdasági fejlettségünknek megfelelő szintet. A kereskedelem átalakulása (a bevásárlóközpontok és a nagy hálózatok térhódítása), valamint a közlekedés technikai fejlődése a teljesítmények növekedése mellett is korlátozza a létszám növekedését. Az üzleti szolgáltatásokban a profitkövetelmények gyakorolnak ilyen hatást. Az igen nagy hazai államháztartásban pedig a költségvetési korlátok megkeményedése kényszeríti ki a szigorúbb létszámgazdálkodást. Ezért a szolgáltatások dinamikus fejlődése mellett se számíthatunk egyelőre a tercier szektorban foglalkoztatottak számának jelentősebb emelkedésére, arányuk átmenetileg kissé csökkenhet.

– a részmunkaidős foglalkoztatás kirívóan alacsony arányának növelését – és ezzel a létszámban mért munkaerő-kereslet érdemleges emelkedését – a szolgáltatások fejlődése,

a nők társadalmi-gazdasági helyzetének javítása, valamint a részidős oktatás kiterjesztése és színvonalának halaszthatatlan javítása egyaránt sürgetik. A fejlődés kezdeti ösztönzése állami intézkedéseket is igényel. A részmunkaidős foglalkoztatás elterjedése főként a szolgáltatásokban foglalkoztatottak számát és arányát növelné;

– a munkaerő-kereslet és a munkaerő-kínálat közötti kölcsönhatások alapján a munkaerő-kínálat változásaiból eredő társadalmi nyomás is ösztönözni fogja a munkaerő-kereslet növekedését.

Az előzőekben vázoltak alapján prognózisunk a munkaerő-kereslet következő változását tételezi fel (1. táblázat).

1. táblázat
A nemzetgazdaságokban foglalkoztatottak száma 1997–2002

Ágazat	Létszám (ezer fő)		Megoszlás (százalék)	
	1997*	2002**	1997*	2002**
Mezőgazdaság	316	320–330	8,5	8,4–8,3
Ipar és építőipar	1204	1260–1320	32,4	33,2–33,0
Szolgáltatások	2191	2220–2350	59,1	58,4–58,7
Nemzetgazdaság	3711	3800–4000	100,0	100,0

* 1996. negyedik negyedév. KSH [1997].

** 2001. negyedik negyedév.

A gazdaság konszolidációja következtében az ágazati struktúra fő szektorok szerinti változása a következő néhány évben szerény mértékű, és – a gazdaság normalizálódásának befejeződéséig – mind az előző időszakok, mind a nemzetközi trendektől részben eltérő irányú lesz. A mezőgazdasági keresők aránya alig csökken, az ipar és építőipar aránya kissé emelkedik, a szolgáltatás-szektoroké pedig csökkenni fog. A fejlődés elsősorban az egyes szektorokon belüli aláágazatok változását, valamint az ágazati termelési struktúrák és technológiák korszerűsödését hozza magával, és növelni fogja a munkaerő foglalkozási és képzettségi összetételével szembeni követelményeket. A távlati prognózisunk alapján (*Munkaügyi Minisztérium–Világbank* [1996] I. kötet, 1. és II. kötet 2., 6. és 9. fejezet) várható változást a 2. táblázat tartalmazza.

A szakember-keresleti prognózis magas szintű, a legfejlettebb országokat meghaladó ellátottságot irányoz elő, különösen a mérnöki és agrármérnöki szakmákban, ami a gazdaság gyorsabb és hatékonyabb fejlődését segítheti elő.

A munkaerő-kínálat változásai

A munkaerő-kínálat a népesség munkavállalási hajlandóságának kifejeződése, amit a statisztika a foglalkoztatottakat és a munkanélkülieket magában foglaló gazdasági aktivitás kategóriájával mér. Ennek adatai csak a szokásosan értelmezett „*gazdaságban*” foglalkoztatottakra és munkát keresőkre terjed ki. Ennél több munkát használ fel a fogyasztást közvetlenül kielégítő háztartás-gazdaság. Ezenkívül a feketefoglalkoztatás se jelentéktelen. Mindezeket a dolgozókat a közgazdasági-statisztikai konvenció a „gazdaságilag inaktív” közé sorolja. A rendszerváltás a társadalmi időstruktúrát, ezen belül e háromféle „gazdaság” szerepét is módosította a társadalmi szükségletek kielégítésében: a munkaerő egy része a regisztrált gazdaságból a háztartás-gazdaságba, illetve a feketefoglalkoztatásba áramlott át.

2. táblázat
Tízezer foglalkoztatottra jutó munkaerő-kereslet foglalkozási csoport és képzettségi szint szerint 1994-ben és 2002-ben

Foglalkozási csoport	Felsőfokú				Érettségizett				Szakiskola				Összesen	
	1994		2002		1994		2002		1994		2002		1994	2002
	együtt	együtt	egyetem	ebből főiskola	együtt	ebből főiskola	szakfőiskola*	1994	2002	1994	2002	1994	2002	
Műszaki	231	237	99	79	59	79	59	342	583	2199	2030	2 773	2 850	
Számítástechnikai és tk	51	87	36	28	23	28	23	60	123	0	1	111	211	
Mezőgazdasági	28	32	13	11	8	11	8	21	46	483	398	532	476	
Egészségügyi	134	179	137	25	17	25	17	169	161	121	98	423	438	
Pedagógus	511	511	220	255	36	255	36	60	44	-	-	571	555	
Jogi	42	21	5	13	3	13	3	2	43	-	-	44	64	
Gazdasági	213	309	130	120	59	120	59	1353	1568	1073	968	2 639	2 845	
Egyéb szolgáltatási	19	26	13	10	3	10	3	16	43	213	230	247	299	
Humán	132	167	80	40	47	40	47	127	120	83	79	342	366	
Együtt	1360	1569	733	581	255	581	255	2151	2731	4172	3804	7 683	8 104	
Szakképzetlen	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2 317	1 896
Mindösszesen	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10 000	10 000

Munkaiügyi Minisztérium–Világbank [1996] II. kötet 64 o. 62 tábla alapján, időarányosan számítva.

*Post secondary, hivatalos nevén akkreditált iskolarendszerű felsőfokú szakképzés.

A munkaerő-kínálatot – adott társadalmi-gazdasági feltételek között – nagymértékben befolyásolják a demográfiai tényezők, mindenekelőtt a 15–64 éves népesség számának, valamint nemek és életkor szerinti összetételének a változása. Ez utóbbi szempontból a következő néhány évben különösen a fiatalabb korcsoportok számának változása figyelemre méltó.

3. táblázat

A 15–64 éves népesség számának változása 1997–2002
(ezer fő)

Korcsoport	1997			2002			Növekedés/csökkenés		
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
15–19	393	376	769	318	304	622	-75	-71	-146
20–24	433	412	845	391	375	766	-42	-37	-79
25–29	362	347	709	430	411	841	68	64	132
15–64	3390	3521	6 911	3331	3469	6 800	-58	-52	-110
Népesség	4859	5317	10 176	4745	5257	10 002	-114	-60	-174

A múltbeli demográfiai folyamatok következményeként az egyes korcsoportok létszáma egyenetlen és hullámzó.² A hetvenes évek demográfiai hullámcsúcsának átvonulása miatt a 15–24 évesek száma jelentősen csökken, a 25–29 éveseké nagymértékben nő. Az előbbi komoly feladatokat ró az oktatáspolitikára, az utóbbi számottevően befolyásolja a munkaerő-kínálatot. A 15–64 éves népesség egészének alakulása azonban – változatlan gazdasági aktivitási ráták mellett – alig húszezer fővel növeli a munkaerő-kínálatot.

A posztszocialista országok munkaerőpiacának a fejlett piacgazdaságoktól eltérő, átmeneti sajátossága volt eddig, hogy a munkaerő-kereslet csökkenése csak részben növelte a munkanélküliséget. Magyarországon a kilencvenes évek első felében a foglalkoztatottságból kikerülőknél alig egyharmada lett munkanélküli, a többiek különböző csatornákon (nyugdíjazás, háztartás) inaktívvá váltak. Ennek következtében rendkívüli mértékben csökkent a gazdasági aktivitás aránya. A *férfiak* gazdasági aktivitása 1990-ben még a fejlett országok átlagához hasonló volt, most a *4. táblázatban* szereplő 18 ország mindegyikénél *jóval alacsonyabb*. A *nők hazai gazdasági aktivitása is kisebb már* az OECD-országok átlagánál, bár a részmunkaidős foglalkoztatás jelentéktelen aránya miatt munkaidőben mért aktivitásuk még elég magas. A gazdasági aktivitás visszaesése mindenekelőtt a 15–24 éves fiataloknál, a 45 éven felüli férfiaknál és az 50 éven felüli nőknél nagy. Jelenleg 100 foglalkoztatottra 172 eltartott jut, annyi mint a század elején.³

Bár a népesség gazdasági aktivitásáról közel százéves összehasonlítható idősorokkal rendelkezünk, a társadalmi-politikai változások oly radikálisan módosították a népesség aktivitását, hogy az egymástól lényegében eltérő 1910–1949, 1949–1990, és 1990–1996

² Ez a KSH munkaerő-felmérés is sajátos módon befolyásolja. A reprezentatív adatfelvétel adatait ugyanígy a népesség előző évi számai alapján szorozzák fel teljes körű adatokra. A demográfiai hullámcsúcs korosztályainak jelenlegi átvonulása idején az így kapott számítások az egyik évben magasabb, a másik évben alacsonyabb létszámot hozhatnak ki, mint ha a felszorzás az adott időpontra érvényes népesség száma alapján történe. Ez az 1997. évi adatokat lefele torzította, a 2002. évi prognózist már nem érinti.

³ Ez az arány 1989-ben még 100:98 volt. A változás azt is jelzi, hogy bár az államháztartást terhelő szociális elosztás rendszerén sok a javítani való, az évek óta növekvő, súlyos szociális problémák gyökere nem az elosztás, hanem az, hogy csökkenő számú keresőnek közvetlenül vagy adók és járulékok útján, növekvő számú népességet kell eltartania. A szociális problémák eredményes megoldása tehát csak a gazdaság hatékonyabb és gyorsabb növekedése, valamint a foglalkoztatottság emelése alapján lehetséges.

közötti időszakok trendjeinek egyike se vetíthető ki a jövőre. Bizonyos, hogy a gazdaság legkedvezőbb fejlődése esetén sem lehet számítani arra, hogy a foglalkoztatottság, illetve a gazdasági aktivitás 1990 előtti magas szintje a belátható távlatban újra elérhető lenne.

4. táblázat

A 15–64 éves népesség gazdasági aktivitása az OECD tagországaiban és Magyarországon (százalék)

Ország	Férfiak			Nők		
	1979	1990	1993	1979	1990	1993
Dánia	89,6	89,6	88,5 *	69,9	78,4	78,9 *
Finnország	82,2	80,6	77,7	68,9	72,9	70,1
Norvégia	89,2	84,5	82,2	61,7	71,2	71,1
Svédország	87,9	85,3	80,3	72,8	81,1	76,5
Észak-Európa	87,2	85,0	82,2	68,3	75,9	74,2
Ausztria	81,6	80,1	80,7 *	49,1	55,4	58,0 *
Belgium	79,3	72,7	72,6 *	46,3	52,4	54,1 *
Egyesült Királyság	90,5	86,5	83,3	58,0	65,3	64,3
Franciaország	82,6	74,6	74,7 *	54,2	56,1	58,7 *
Hollandia	79,0	79,9	80,8 *	33,4	53,0	55,5 *
Németország	84,9	80,8	78,9 *	52,2	57,0	58,6 *
Svájc	94,6	96,2	92,9	53,0	59,6	58,1
Nyugat-Európa	84,6	81,5	80,6	49,5	57,0	58,2
Görögország	79,0	82,1	73,9 *	32,8	39,9	40,8 *
Írország	88,7	82,2	81,9 *	35,2	38,9	39,9 *
Olaszország	82,6	78,9	75,1	38,7	44,9	43,2
Portugália	90,9	86,1	81,4	57,3	60,4	61,9
Spanyolország	83,1	76,8	74,4	32,6	40,9	42,9
Dél-Európa és Írország	84,9	81,2	77,3	39,3	45,0	45,7
Európa együtt	84,8	80,6	75,1 *	48,6	54,8	53,3 *
Magyarország*	86,6	80,3	65,0	64,5	62,2	48,3

Forrás: Employment Outlook, 1993, 1994, OECD, Párizs.

* 1991/1992. évi adat.

** Magyarország 1980., 1990. év eleji adatok a KSH szerint. Az 1996 évi adat a negyedik negyedév. KSH szerinti rátákkal, az *F1. táblázat* szerinti népességre számítva.

A következő öt évben a munkaerő-kereslet növekedésével számolunk. A munkaerőpiac átmeneti sajátosságai miatt azonban ebből még nem feltétlenül következik sem a munkanélküliség csökkenése, sem a gazdasági aktivitás növekedése, mivel azokat nemcsak a kereslet, hanem a munkaképes népesség számának, illetve munkavállalási hajlandóságának, azaz a munkaerő-kínálatnak a változása is befolyásolja. Feltételezéseink szerint az előttünk álló öt év alatt főként a következő tényezők módosítják a népesség életkor és nem szerinti fő csoportjainak gazdasági aktivitását.

– A 15–19 éveseknél a középiskolai oktatás kiterjesztése és a szakképzés áttolódása az érettségit követő időszakra tovább csökkenti e fiatalok, különösen a férfiak gazdasági aktivitását.

– A 20–24 éves férfiaknál is az előbbi tendencia érvényesül. A nőknél azonban az alacsony aktivitás növekedésére ösztönöznek a gyermekgondozási szabadság rendszerének változásai és a részmunkaidős foglalkoztatás feltételezhető kiterjedése.

– Ezek a hatások a 25–34 éves nőknél is érvényesülni fognak. A 40–54 éves nőknél és

a 25–59 éves férfiaknál viszont a feketefoglalkoztatásnak a gazdaság konszolidációjától várható mérséklődése, valamint az öregségi korhatár előtti nyugdíjazás szigorodása a gazdasági aktivitás növekedésére vezethetnek.

– Az öregségi nyugdíjkorhatár módosítása az 55 éven felüli korcsoportok rendkívül alacsony gazdasági aktivitásának számottevő emelkedését fogja eredményezni, még ha jelentős részük ebben az időszakban élni is fog a korábbi korhatár szerinti nyugdíjazás átmeneti lehetőségével.

– A munkaerő-kínálat feltételezett növekedése ellenére a 15–64 éves férfiak gazdasági aktivitása valószínűleg 2002-ben is az utolsók között lesz az OECD mai tagországai között. A 15–64 éves nőké meg fogja haladni a dél-európai országokat, de továbbra is elmarad a többi fejlett európai országtól. A gazdasági aktivitás feltételezett növekedése tehát csupán a jelenlegi nagyon alacsony hazai szinthez képest jelentős.

Az aktivási ráták nemek és korcsoportok szerint eltérő változása a népesség egyes csoportjainak számától függően módosítja a gazdaságilag aktív népesség állományát. Erről az 5. táblázat ad összefoglaló képet. A munkaerő-ellátás és a gazdaság fejlődése szempontjából is előnyös, hogy a magasabb szinten és korszerűbben képzett 25–34 évesek munkaerő-kínálata nagymértékben növekedni fog. Kevésbé kedvező a következő tízéves korcsoport munkaerő-kínálatának csökkenése és az idősebb korcsoportok kínálatának jelentős emelkedése. A korcsoportok szerint ellentétes irányban váltakozó kínálat a munkanélküliség kor szerinti összetételét is módosítani fogja.

Az 5. táblázat a munkaerő-kínálat várható változásának középértékét ismerteti, amelytől $\pm 2-3$ százalékos eltérés is lehetséges. A kereslet és kínálat közötti kölcsönhatások következtében az eltérés mértékét és irányát – adott hazai feltételek között – elsősorban a munkaerő-kereslet változása befolyásolhatja: a magasabb kereslet a középértéknél nagyobb kínálatot vonzana és viszont. A fiatalabb korcsoportok növekvő kínálatának kedvező hatása elsősorban abból következik, hogy a következő években a munkapiacra belépő diplomások száma radikálisan emelkedni fog, ami a jóval alacsonyabb képzettségű idősebbeknek a munkaerőpiacról való kilépésével együtt az egész munkaerő-kínálat képzettségi struktúráját nagymértékben javítja.

5. táblázat

A gazdaságilag aktív népesség száma összevont korcsoportok szerint (ezer fő)

Korcsoport	1997	2002	Növekedés/csökkenés
15–24	681	588	–93
25–34	1008	1240	232
35–39	1274	1071	–203
40–54	971	1147	176
55 éves és idősebb	218	304	86
Összesen	4152*	4350	198

* A KSH munkaerő-felmérése szerint a gazdaságilag aktív népesség száma 4087 ezer fő (Munkaerő-piaci jellemzők 1996. negyedik negyedévében KSH [1997]). Az eltérés abból ered, hogy a KSH a reprezentatív felvétel adatait az 1996. év eleji, míg a prognózis az 1997. év eleji népességszám alapján szorozta fel a felvétellel kapott alapadatokat. (Lásd 6. lábjegyzet)

A gazdaságilag aktív népesség száma összesen mintegy 150 ezerrel fővel növekszik, és ebből mintegy 130 ezer főre becsülhető a diplomások száma (6. táblázat). Ennek kedvező hatását mérsékli, hogy a fiatal diplomások szakmai összetétele a kilencvenes években kevésbé változott, ami növekvő kockázatot jelent a munkapiaci egyensúlyra, csökkenti az oktatás hatékonyságát és társadalmi konfliktusok potenciális forrása lehet.

6. táblázat

A munkaerő-kínálat megoszlása képzettségi szint és szakirányok szerint, 1995 és 2002
(ezer fő)

Szakirány	Egyetem		Egyéb felsőfok		Felsőfok együtt		Érett-ségizett		Szakiskola		Összesen	
	1995	2002	1995	2002	1995	2002	1995	2002	1995	2002	1995	2002
Műszaki*	83	104	72	76	155	180	315	333	890	951	1360	1464
Mezőgazdasági	19	24	25	29	44	52	59	57	72	72	176	181
Egészségügyi	12	18	37	44	49	62	49	59	18	21	117	142
Pedagógus	159	204	53	61	213	265	16	0	0	0	229	275
Jogi	5	5	20	23	25	28	0	1276	0	0	25	28
Gazdasági- kereskedelmi	39	50	25	30	64	80	221	229	177	193	462	503
Egyéb**	27	36	12	17	39	53	573	588	17	41	630	682
Szakképzetlen	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1154	1025
Összesen	345	441	244	280	589	721	1233	1276	1176	1278	4152	4300

Forrás: Munkaügyi Minisztérium-Világbank [1996] II. kötet 54. táblázat (58 o.) alapján, az 1996-ban végzők konstans száma alapján számított létszámnövekmény időarányos továbbvezetésével.

* Mérnöki és egzakt tudományok (TTK) együtt.

** Szolgáltató és humán szakmák együtt.

A munkanélküliség

A konszolidált piacgazdaságokban a munkanélküliség a gazdasági növekedésnek és a munkaerőpiac helyzetének fontos és érzékeny jelzője. A munkanélküliség csökkenése a konjunktúrával, a foglalkoztatottság növekedésével; a munkanélküliség emelkedése a recesszióval, a foglalkoztatottság csökkenésével függ össze. A munkanélküliség változása alig érinti a gazdasági aktivitást, amely az előbbiekhöz viszonyítva stabil, lassan változó trend szerint emelkedik.

Átmeneti gazdaságunkban *ez a kapcsolat eddig egyáltalában nem érvényesült*. Jellemző, hogy 1992 és 1996 decembere között a regisztrált munkanélküliek száma 663 ezerről 478 ezerre, a munkanélküliség aránya 13,2 százalékról 10,5 százalékra, a KSH munkaerő-felmérése szerint 461 ezerről 375 ezerre, aránya 9,7 százalékról 9,2 százalékra csökkent,⁴ miközben a foglalkoztatottak száma a „munkaerőmérlegek” szerint közel 350 ezerrel, a munkaerő-felmérés szerint 260 ezerrel csökkent.⁵

Az átmenet időszakában – mint már említettük – a munkaerő-kereslet változása jelentős részben nem a gazdasági aktivitásnak a munkapiacon belül, a foglalkoztatottság és a munkanélküliség közötti státusváltásban, hanem a munkaerőnek a gazdasági aktivitás és

⁴ A „regisztrált” munkanélküliséget a Munkaügyi Minisztérium a munkaközvetítő irodákban történő személyes megjelenés alapján, teljeskörűen, a foglalkoztatási törvény előírásainak megfelelően méri. Változását közvetlenül és nagymértékben befolyásolja a munkanélküli-járadék és támogatás feltételeinek, időtartamának és összegének szabályozása. A KSH reprezentatív, kérdőíves háztartás-statisztikai felvétellel, nemzetközi standard kritériumok alapján, a foglalkoztatottsággal együtt méri fel, illetve becsüli meg a munkanélküliséget. A kétféle, párhuzamos adatfelvétel céljai és módszerei eltérők, adataik különböznek egymástól. Mindkét mérési rendszer fontos információkat hordoz, együttes elemzésük különösen hasznos. (Lásd KSH [1995b].) A munkaerő-helyzet elemzésére lényegében csak a KSH munkaerő-felmérés alkalmazható, mivel a regisztrációs rendszer a foglalkoztatottságra nem terjed ki.

⁵ Más okok miatt hasonlóan nagy az eltérés a KSH kétféle munkaerő-statisztikai rendszerének eredménye között; a munkarő-mérleg felfele, a munkarő-felmérés lefele torzít. Lásd 3. lábjegyzet.

inaktivitás állapota közötti mozgásában jelenik meg. Ezért a munkanélküliségi adatok *nem adnak hiteles és releváns tájékoztatást a munkapiac állapotáról* és még kevésbé adhatnak alapot a munkanélküliség prognosztizálására. A munkaerő-kereslet és -kínálat prognózisai azonban impliciten a munkanélküliek számának előrejelzését is magukban foglalják. A foglalkoztatottság és a gazdasági aktivitás változására vonatkozó adatokból arra következtethetünk, hogy a kedvező gazdasági fejlődés és a foglalkoztatottság várható növekedése ellenére – a konszolidált piacgazdaságok munkaerő-piaci trendjétől eltérően – a munkanélküliség nagyjából-egészében a jelenlegi szinten marad, esetleg kissé emelkedik, a munkanélküliség aránya azonban csökken. Elmaradásunk behozása ugyanis egyidejűleg ösztönöz a gazdasági növekedés gyorsítására és a termelékenység emelésére, ami a foglalkoztatás bővülését korlátozza. Ugyanakkor a jelenlegi, rendkívül alacsony gazdasági aktivitás növeléséhez erős egyéni és társadalmi érdekek fűződnek, amelyek hatását a fiatal képzett munkaerő számának átlagot jóval meghaladó emelkedése, valamint az öregségi nyugdíjkorhatár felemelése és az ezt megelőző nyugdíjazás feltételeinek szigorítása is erősíteni fogják. Ezt az összefüggést *csak a rész munkaidős foglalkoztatás gyors és széles körű kiterjesztése módosíthatja*, mivel az a létszámban mért foglalkoztatottságot a munkaidő-felhasználás növelése nélkül emeli, a munkanélküliséget csökkenti.

A következő években érdemi változás következhet be a munkanélküliség összetételében. A fiatalok mai magas munkanélkülisége csökkenne, mivel a képzetesebb és teljesítőképesebb fiatalok jobban megfelelnek a keresletnek. Az alacsonyan képzett és kevésbé teljesítőképes idősebb munkaerő kínálatának növekedése viszont az idősebb korúak, különösen a nők mai alacsony munkanélküliségének emelkedésére vezethet.

Nem várható számottevő javulás az idősebb munkanélküliek jó részét magában foglaló tartós munkanélküliség területén. Ez ugyanis az elmaradott körzetek, illetve a hátrányos helyzetű rétegek, mindenekelőtt a cigányság helyzetének gyors javulását tételeznél fel, amihez nagy infrastrukturális beruházás és hosszú idő szükséges. A cigányság helyzetének érdemleges javításához erőteljes pozitív diszkriminációra is szükség lenne, miközben ma még a gyakorlatban domináns negatív diszkrimináció korlátozása is nehézségekbe ütközik.

A munkaerő-kereslet és -kínálat minőségi összetételének eltérései a strukturális munkanélküliség növekedését hozza magával. Továbbra is fennmarad az alacsonyan iskolázott, szakképzetlen munkaerő túlkínálata és – új jelenségként – számítani kell a diplomások munkanélküliségének emelkedésére, különösen az agrármérnökök és a pedagógusok, valamint egyes mérnökszakmák körében. Valószínű, hogy ez tovább szélesíti a diplomások kereseteinek differenciálódását. Mindez növekvő társadalmi-politikai problémákat fog okozni, bár a diplomások a munkanélkülieknek továbbra is csak kis részét fogják kitenni.

Konszolidált munkaerőpiac feltételei között a prognózisban feltételezett gazdasági konjunktúra és a foglalkoztatottság növekedése a munkanélküliség javulását vonná maga után. Prognózisunk szerint erre nem nagyon számíthatunk, ami a konvencionális logikának ellentmond, de szervesen következik az átmeneti gazdaság munkapiacának vázolt viszonyaiból. Az elmúlt néhány évben ezek a sajátosságok a mély gazdasági válságból, a korábbi *növekedési pályáról való letérésből* következtek. A piacgazdaságra való átmenet előttünk álló befejező szakaszának sajátosságait a „normális” *növekedési pályára történő visszatérés* magyarázza.

Az ezredfordulót követően már számítani lehet arra, hogy a konszolidált magyar gazdaság munkaerő-piaci folyamatai a fejlett tőkés gazdaságot jellemző mintát követik. Ennek megfelelően a gazdaság további kedvező növekedése a munkanélküliség csökkenését hozhatja magával.

Foglalkoztatáspolitikai következtetések

A tulajdonviszonyok, a gazdasági kapcsolatok és a gazdasági szabályozás eddigi változásai az új gazdasági rendszer megszilárdulására vezettek. A következő években a társadalmi-politikai rendszer konszolidálása a piacgazdaság szociális vonásainak erősítését igényli, ami csak a gazdasági növekedés és *a foglalkoztatottság javulása alapján* következhet be. *A foglalkoztatás kiterjesztése ma az életszínvonal emelésének és a szociális konfliktusok mérséklésének legfontosabb, legracionálisabb és leghatékonyabb útja.*

Az elmúlt években a foglalkoztatáspolitikai erőfeszítései a munkanélküliek megfigyelési és ellátási rendszerének kiépítésére és megszilárdítására irányultak. Az elért eredmények megőrzése és továbbfejlesztése fontos feladat, de a következő időszakban *a foglalkoztatáspolitikai középpontjába a foglalkoztatottság kiterjesztését, a munkaerő-kereslet és -kínálat jobb összehangolását, a munkapiac módszeres megfigyelését és racionális szabályozását kell állítani.*

A foglalkoztatottság kiterjesztése nemcsak gazdasági növekedést, de hatékony és sokoldalú foglalkoztatáspolitikai intézkedéseket is igényel. Ezek fő irányai a következők.

– Az új munkahelyek létesítését foglalkoztatáspolitikai támogatások útján is ösztönözni kell, elsősorban az elmaradott gazdasági régiók fejlődésének, valamint a hátrányos helyzetűek munkába állásának elősegítésére.

– A részmunkaidős munkahelyek gyors és nagyarányú elterjesztése, mind a foglalkoztatottság javítása, mind a gyermekgondozás családi terheinek enyhítése miatt sürgető feladat, és a részidős oktatás korszerűsítésének is fontos feltétele. Ez nem átmeneti jellegű állami támogatást is igényel.

– A munkaerő-kereslet és -kínálat jobb összehangolása céljából a foglalkoztatáspolitikának támogatnia és sürgetnie kell az iskolarendszerű szakképzés, különösen a felsőoktatás szakmai struktúrájának korszerűsítését, az átképzési és továbbképzési rendszer fejlesztését.

– A munkanélküliség összetételének változásai a munkaközvetítés továbbfejlesztését, a diplomás munkanélküliek elhelyezkedését hatékonyan segíteni képes hálózat kiépítését, valamint a tartós munkanélküliség enyhítését szolgáló intézkedések továbbfejlesztését igényli.

– A foglalkoztatáspolitikai célok megvalósításának fontos feltétele a munkaügyi statisztika tartalmi egységesítése és kiterjesztése, valamint a munkapiaci folyamatok megfigyelésére, elemzésére és prognosztizálására irányuló kutatások széles körű fejlesztése.

Az előttünk álló időszakban a foglalkoztatáspolitikai feladatai messze meghaladják a „munkanélküliség kezelését”, kormányzati felelőssége nagymértékben megnő.

Függelék

F1. táblázat

A foglalkoztatottak ágazati megoszlása az Európai Unió tagországaiban 1975–1994
(százalék)

Ország	GDP/fő Ausztria = 100	Mezőgazdaság		Ipar és építőipar		Szolgáltatások	
	1993	1975	1994	1975	1994	1975	1994
Belgium	101	3,8	2,9	39,6	28,9	56,5	68,2
Dánia	101	9,8	5,0	31,5	26,5	58,7	68,5
Ausztria	100	12,5	7,1 *	40,9	35,1 *	46,5	57,9 *
Franciaország	98	10,3	5,2	38,6	26,9	51,1	67,9
Németország	97	6,8	3,3	45,4	37,0	47,8	59,7
Hollandia	92	5,7	4,0	34,9	23,4	59,4	72,7
Olaszország	92	15,8	7,7	38,5	32,1	45,7	60,2
Egyesült Királyság	89	2,8	2,1	40,4	27,8	56,8	70,1
Svédország	88	6,4	3,4 *	36,5	25,3 *	57,1	71,1 *
Finnország	81	14,9	8,6	36,1	26,3	49,0	65,1
Írország	72	22,4	13,2	31,8	27,2	45,8	59,6
Spanyolország	70	22,1	9,9	38,3	30,1	39,7	60,0
Portugália	62	33,9	11,8	33,8	32,5	32,3	55,8
Görögország	56	33,2	20,8	29,2	23,6	37,5	55,6

Forrás: Employment Europe 1995. E. C. Brüsszel, 1995.

*A GDP 1993. évi nemzetközi összehasonlításának előzetes eredményei (KSH [1995a]).
Ausztria 1993. évi adat.

F2. táblázat

A felsőfokú végzettségű szakemberekkel való ellátottság nemzetközi összehasonlítása

Ország	Év	Tízezer			
		termelésben foglalkoztatottakra jutó műszaki*	foglalkoz- tatottakra jutó jogász	lakosra jutó orvos**	5-19 éves fiatalra jutó pedagógus
Svájc	1990	434	34	38	1072
Németország	1993	681	26	31	1109
Franciaország	1990	499	14	41	1466
Ausztria	1990	600	57	..	1042
Finnország	1990	651	27	56	1261
Norvégia	1990	495	24	34	1652
Egyesült Királyság	1990	624	52	30	1051
Hollandia	1990	645	41	26	1140
Átlag		579	34	37	1224
Magyarország	1994	729	42	34	1000***
	2010	1200	48	46	1310
Egyesült Államok	1990	889	59	32	1143

* Iparban, építőiparban és mezőgazdaságban foglalkoztatottakra jutó mérnöki, agrármérnöki, egzakt, természettudományi és számítástechnikai szakmák együtt.

** Orvos, fogorvos együtt (egyes országokban gyógyszerészekkel).

*** A demográfiai hullámcúcs korosztályai miatt átmenetileg alacsony index.

F3. táblázat

A gazdasági aktivitás aránya 1997-ben és 2002-ben
(százalék)

Korcsoport	1997	2002	1997	2002	1997	2002
15-19	21,1	16,0	15,8	15,0	18,5	15,5
20-24	75,5	72,0	51,4	56,0	63,7	64,2
25-29	92,1	93,5	57,5	62,0	75,2	78,1
30-34	91,0	93,0	66,1	72,5	78,7	82,9
35-39	89,5	92,2	78,3	79,5	83,9	85,9
40-44	88,5	91,0	79,2	80,5	83,8	85,7
45-49	83,0	86,0	76,1	79,5	79,4	82,7
50-54	69,7	76,5	51,6	58,0	60,2	66,8
55-59	43,5	52,0	14,2	25,0	27,5	37,3
60-64	8,4	13,0	6,6	9,0	7,4	10,7
65-69	4,1	6,0	2,1	3,8	2,9	4,7
70-74	3,3	3,0	1,6	2,2	2,3	2,5
Összesen	62,4	65,8	44,3	48,5	53,0	56,8
15-24	49,6	46,9	34,4	37,6	42,2	42,4
15-54/59	68,8	76,1	55,7	63,5	62,5	70,1
15-64	65,0	72,0	48,3	55,4	56,5	63,5
Népesség	48,3	50,9	34,0	36,8	40,8	43,5

Forrás: Munkaerő-piaci jellemzők 1996. negyedik negyedévben. KSH [1997].

F4. táblázat

A munkaerő-kínálat megoszlása képzettségi szint és szakirányok szerint
(százalék)

Szakirány	Egyetem		Egyéb felsőfok		Felsőfok együtt		Érett-ségizett		Szakiskola		Összesen	
	1997	2002	1997	2002	1997	2002	1997	2002	1997	2002	1997	2002
Műszaki	2,0	2,4	1,7	1,8	3,7	4,2	7,6	7,7	21,4	22,1	32,7	34,0
Mezőgazdasági	0,5	0,6	0,6	0,7	1,1	1,2	1,4	1,3	1,7	1,7	4,2	4,2
Egészségügyi	0,3	0,4	0,9	1,0	1,2	1,4	1,2	1,4	0,4	0,5	2,8	3,3
Pedagógus	3,8	4,7	1,3	1,4	5,1	6,2	0,4	0,2	..	..	5,5	6,4
Jogi	0,1	0,1	0,5	0,5	0,6	0,6	..	..	..	..	0,6	0,6
Gazdasági- kereskedelmi	0,9	1,2	0,7	0,7	1,5	1,9	5,3	5,3	4,3	4,5	11,2	11,7
Egyéb	0,7	0,8	0,2	0,4	0,9	1,2	13,8	13,7	0,4	1,0	15,2	15,9
Szakképzettlen	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	27,8	23,9
Összesen	8,3	10,3	5,9	6,5	14,2	16,8	29,6	29,7	28,2	29,7	100,0	100,0

Hivatkozások

- FREY MÁRIA–GERE ILONA [1994]: Részmunkaidős foglalkoztatás – kihasználatlan lehetőség. Köz-gazdasági Szemle, 9. sz.
- FREY MÁRIA–TIMÁR JÁNOS [1992]: A munkaerő-kínálat befolyásolásának lehetőségei és módszerei. Gazdaság, különszám, 165–170. o.
- GODFREY, M. [1994]: Are Hungarian Labour Costs So High ? ILO/Japan Project, Working Paper 9. Budapest.
- KSH [1995a]: A GDP 1993. évi nemzetközi összehasonlításának előzetes eredményei. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- KSH [1995b]: Munkaerő-piaci folyamatok. Munkanélküliség. Eltérés és azonosság a regisztrált munkanélküliek és az ILO definíció szerinti munkanélküliek állományában. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- KSH [1997]: Munkaerőpiaci jellemzők. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- MUNKAÜGYI MINISZTERIUM–VILÁGBANK [1996]: Munkaerő-kereslet és -kínálat 1995–2010. I–II. kötet.